

Hans-Albert Rupprecht, Untersuchungen zum Darlehen im Recht der Graeco - ägyptischen Papyri der Ptolemaerzeit. Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und Antiken Rechtsgeschichte, 51 Heft, München 1967, 182 stran

Pro vědu je příznačné, že v jisté době dozrají pro řešení určitého problému podmínky tak, že současně se ho chápá několik badatelů. Přesto byl pisatel této recenze překvapen, když se na něho obrátil před pěti lety mladý západoněmecký papyrolog o pomoc - především jazykovou - v práci, která se týkala podobné tematiky, jako byl recenzentův habilitační spis "Daneion a zápůjčka v právu ptolemajského Egypta" z r. 1934. Byl to Hanno Kühnert a o jeho disertaci "Zum Kreditgeschäft in den hellenistischen Papyri Ägyptens bis Diokletian", 1965, referoval jsem v "Eirene" 6.1967, str.191 - 196. Loni přistoupila k tomu shora uvedená mnichovská disertace, které se dostalo uznání tím, že byla zařazena do známé sbírky papyrologických a antickoprávních spisů jako první sešit její druhé padesátky.

Poněvadž můj habilitační spis vznikl v Mnichově za vlídné pomoci zakladatele zmíněné sbírky a jednoho ze zakladatelů právnícké papyrologie vůbec, Leopolda Wengera, pokládám za akt vděčnosti přihlásit se k recenzi také tohoto nejnovějšího spisu, který pojednává o totéž tématu, jež bylo předmětem mých studií před třicetipěti lety. Potěšitelné přitom je, že kdežto jsem mohl informovat o svých výsledcích papyrologickou obec jen částečně - bohemica non leguntur - r.1935 na jejím IV.kongresu ve Florencii, staly se díky spisu Kühnertovu a Rupprechtovu známými obecně, i když přirozeně některé byly pozdější, zejména i jejich bádáním překonány.

Kdežto Kühnert si vytkl úkol širší (úvěrové jednání vůbec), než byl kdysi můj (daneion a zápůjčka), a také v širším časovém záběru (počínajíc ptolemajskou dobou až do Diokleciána), Rupprecht se omezil se mnou na dobu ptolemajskou (332 - 30 př.n.l.) a na zápůjčku (včetně daneia), ale vyloučil ještě zápůjčku eranickou. Oba noví zpracovatelé téhož, resp. podobného tématu upustili pro neznalost jazyka od démotských, tj. egyptsky redigovaných pramenů. Mé někdejší rozpaky z téhož důvodu rozptýlil tehdy můj přítel Jaroslav Černý, později profesor egyptologie na universitách v Londýně a Oxfordu, a díky jeho pomoci jsem se odvážil - myslím nikoli na škodu věci - zpracovat i prameny démotské.

Rupprechtova práce má pět kapitol, a to 1. "předběžné poznámky", 2. "založení zápůjčkového poměru" (používám technického termínu mého spisu, tehdy obvyklého, kdežto nynější občanský zákon zde mluví o půjčce), 3. "obsah a povaha ujednání" (hlavně vedlejších), 4. "Fiktivní zápůjčky", 5. "zápůjčky na obdělávání a setbu".

V 1. kapitole se R. zabývá terminologií a prameny, pak stranami a předmětem a trváním zápůjčky. Pro zápůjčku máme v pramenech výrazy daneion, chrésis i eranos. Autor vy-

lučuje eranos se svého zkoumání (str.3, pozn.1). Kdežto jsem hájil, že je mezi nimi zásadní rozdíl v pohmutce, R., odvolává se na prameny i na dřívější literaturu, jej popírá (str. 3,7,12,10). Se mnou souhlasí sice Pringsheim (The Greek law of Sale, 1950, str.63,513), ale připouštím, že tento rozdíl není v ptolemajských pramenech ještě zcela důsledně respektován; k tomu dochází až v pozdější době, jak uznává i Rupprecht (str.13). Literaturu o stranách zápůjčkového poměru bylo by možno doplnit novější studií, kterou o solidárních dlužnicích, allélogyoi, vydala Eva Cantarella.

Juristický význam R-vy práce tkví v obou kapitolách 2. a 4., které se zabývají obtížnými problémy dogmatickými, tím obtížnějšími, že pramenů nepřibýlo od počátku třicátých let tolik, aby ony samy přispěly k jejich vyjasnění. Zato však učinily značný pokrok naše znalosti o řeckém právu vůbec, a díky pracím zejména Pringsheimovým a Hanse Julia Wolffa (srov.PHS 14, 1968, str.291-4) může se průzkum i speciální oblasti opřít o solidnější poznatky, než tomu bylo před třicetipěti lety. Vychází proto i R. z Wolffa (str.39,40,115,147). Kdežto dosud se mělo zato, že obligační smlouvy řeckého práva (podobně jako klasického římského nebo moderního) zakládaly žalovatelné nároky resp. závazky), zjišťuje Wolff (viz PHS shora), že v řeckém právu se tak daleko nedospělo a že v něm lze mluvit jen o právu věřitele chopit se dlužníka resp. rukojmího (Zugrifferecht). Řecké právo nepokročilo tedy ještě k hmotněprávnímu chápání, spokojovalo se s procesněprávním, rukojemským, nevytvořilo ještě juristický pojem "dluh", nýbrž znalo toliko "ručení". Třebas lze mít v jednotlivostech k Wolffovým výsledkům výhrady, pokládám jeho základní myšlenky za správné a proto přijímám ony R-vy teze, ve kterých je aplikuje na zápůjčku (zvl.str.57, pozn.116), a to tím spíše, že jsem - i když jen z odporu k mechanickému přenášení kategorií římskoprávního myšlení - např. v otázce novace hájil proti vládnoucímu mínění osobitost řeckého práva. To R. loyálně zjišťuje (str.146, pozn.71).

V kap.2. zkoumá R. prameny, aby zjistil jednak skutkové základy zápůjčkového poměru, jednak moment jej zakládající a konečně funkci listiny o něm. Ve stati o základech, tj. o uskutečněných úkonech, probírá R. různé druhy zápůjček, a to daneion a chrésis, jakož i "neutrální zápůjčky", tj. výslovně jako jeden z prvních dvou druhů neoznačené. Všímá si zejména též terminologie pramenů. Prameny uvádějící zápůjčku jako daneion, početně i významem daleko přesahují ony, kde se mluví o chrésis i "neutrální zápůjčky", protože oba tyto druhy jsou juristicky matné, méně technické.

Z momentů, které přicházejí v úvahu pro založení závazkového poměru, vylučuje autor pouhý konsens a omezuje tedy problém na reálný a formální moment. Zabývá se věcí podrobně, spatřuje problém toliko v písemném daneionu, protože při nepísemném je to res, skutečné vyplacení, které zavazuje. Písemná forma při uzavření zápůjčky vede ovšem nutně k otázce, jakou povahu má listina o ní, tj. má-li listina jen průvodní nebo však konstitutivní význam. Rupprecht (str.47 - 50) pečlivě uvažuje i argumenty, pro které jsem spatřoval v některých případech moment zakládající zápůjčkový poměr nikoli v placení, nýbrž v listině, kterou jsem tedy považoval za dispozitivní. Vycházel jsem přitom z rozhodujícího významu, kterou měla listina v procesu, a ke stejným výsledkům dospěl Angelo Segrè (Aegyptus 25,1945, str.75 na.). Jak však R. ukazuje srovnáním s dalšími, mně tehdy

zčásti neznámým materiálem, nelze zjistit v pramenech zcela přesvědčivé opory pro mínění, že by v případech, kde je zřízena listina při skutečném vyplacení, měla tato listina dispoziitivní význam v užším (technickém) smyslu. V souvislosti s průvodní funkcí listiny pojednává R. o významu přísahy při nepísemné zápůjčce. Na otázku, zda proti syngrafě (tj. přísahě formálnímu dlužnímu úpisu) mohlo být namítáno, že valuta nebyla vyplacena, odpovídá sice R. na rozdíl ode mne zásadně záporně, ale připouští, že v některých případech se tak mohlo stát s úspěchem (str.61,62).

Třetí kapitola se týká "obsahu a povahy ujednání", která se při zápůjčce uzavírají, tedy označení stran, předmětu, jeho jakosti, místa a času plnění. Autor rosvádí, jakým hospodářským účelům mohlo dané sloužit, ač juristicky bylo konstruováno jako zápůjčka, dotýká se zejména zde, ale i jinde shora zmíněného spisu Kühnertova (str.72 pozn.47, 51). Předmětem podrobného zkoumání jsou úroky. Nově přistouplým materiálem bylo zde R-vi umožněno revidovat své závěry tam, kde se pramen o úrocích nezmiňuje. Dospěl jsem k závěru, že šlo-li o dané, rozumělo se jako úročné, kdežto R. je opačného mínění a přiznává úroky jen tam, kde byly výslovně vymíněny. Se mnou souhlasí, uváděje nové prameny Kühnert (str.44) a také z jeho důvodů, na něž mohl R. ještě reagovat (str. 83, pozn.49), trvám na svém původním mínění. Listiny o zápůjčce mívají ještě různá jiná vedlejší ustanovení, např. doložky, jimiž se říká v právní papyrologii tradičně "trestní", a dále "exekuční", kde R. následuje vývoje Wolffovy. Shrnuje (str.117), že "zápůjčka byla převážně posuzována z hlediska procesního, jako založení latentního ručení, ke kterému docházelo při nesplnění, a které mělo vzápětí exekuci obnosu předem určeného v rozsudku. Zápůjčka podle této hypotézy nemůže být chápána jako závazkověprávní smlouva v moderním smyslu, nýbrž spíše jako smlouva s procesním účinkem ve smyslu Wolffově."

Juristicky nejzajímavější z celé práce je kapitola čtvrtá, která je věnována velmi obtížnému problému fiktivní zápůjčky. Tuto kapitolu dělí R. ve dvě studie. V první pojednává o formuláři a jednotlivých případech zápůjčky, v druhé analyzuje právní konstrukci a účinky. Tradiční označení samo ("fiktivní zápůjčka") pokládá R. za případné ve všech těch případech, kde údajné poskytnutí valuty neslouží buď vůbec k založení zápůjčkového poměru anebo slouží k němu jen zčásti, protože ony případy, které my pokud jde o látku rozlišujeme, byly řeckou kautelární jurisprudencí pojímány v zápůjčkovém formuláři jednotně. Rupprecht popisuje a rozebírá nejprve formulář fiktivních zápůjček a uvádí jejich případy, a to obnovené listinné sepsání zápůjčky, totéž při jiném "dluhu" a posléze jinaké případy. Z těchto věnuje nejvíce pozornosti trhu s uvěřenou kupní cenou, protože použití zápůjčkového formuláře bylo zde jedinou možností hledíc k povaze řeckého trhu jako obchodu nutně za hotové. Při trhu dodacím, jak dokázal Pringsheim (cit.shora, str.269 na.), byly cesty kautelární činnosti jiné.

Po stručném přehledu dosavadních názorů na činitele, který při fiktivní zápůjčce zakládá závazek, zkoumá R. tento moment podobným způsobem, jako činil při zápůjčce skutečné, přirozeně ovšem s vyloučením momentu reálného vyplacení. V úvahu přichází tedy pouze formální moment, a R. dospívá k závěru, že "podle všeho nutno pojímat fiktivní zápůjčku v ptolemajské době jako jev romanistickým představám cizí." Ve fiktivní zápůjčce spatřuje vládnoucí mínění abstraktní smlouvu řeckého práva, a R., vyvraceje se-

jména názor Brandeisonův, k čemuž došlo již v mém spise, dochází k témuž výsledku, že je oprávněné označovat tak (tj. jako abstraktní salouvu) fiktivní zápůjčku.

V poslední kapitole sebral R. data o zápůjčkách, které byly v Egyptě v souvislosti se státním hospodářským plánem v zemědělství. Jsou to zápůjčky na obdělávání půdy a na setbu. Rupprecht je studuje odděleně. První druh zápůjček byl podrobně zkoumán jen Westermannem a mnou. Autor přijímá naše výsledky, jen místy má pochybnosti. Zápůjčky osi-va, o nichž jsem referoval ve Florencii (Atti IV. Congresso "Aegyptus" vol. V, 1936), probírá R. jen zčásti s tím, že k podrobnému zkoumání juridických otázek může snad dojít jen ve spojení se studiem státního pachtu. S tím lze souhlasit.

Rupprechtův spis je solidní prací. Jeho pramená základna se značně rozšířila: opírá se asi o 350 papyrů (moje základna necelých 200), 35 nápisů a o 70 míst z autorů. Tím je dána větší srovnávací možnost. Zejména autorů použil hojněji, a to mu pomohlo lépe vysvětlit např. rozdíl mezi daneion a chrésis. Díky zmíněným pracím Wolffových z let 1953 - 1963 mohl R. uvažovat o řeckém právním vyžlení méně závisle na romanistickém a moderním chápání. Přesto se rozcházejí jen v několika málo významnějších věcech, jak jsem je uvedl. Řada věcí zůstává sporná i po Kühnertově a R-ově nových spisech, a tak nouze o prameny vede k hypotézám. Sluší se říci, že R. je pronáší zdířlivě a vůbec způsob, jak zachází s odchýlným míněním předchůdců je vzorný. Nutno též uznat, že se snažil, aby aspoň v poznámkách zaujal stanovisko ke spisu Kühnertovu, vydanému jen o necelé dva roky dříve. Na obou, na Rupprechtově více, je patrný pokrok, který za 35 let, učinila papyrologie, pokrok, který u nás nebylo lze soustavně sledovat. Práci užitečně doplňuje seznam zkráceně uváděné literatury, věcný rejstřík a index pramenů. Zaslouhova byla splna, aby byla počtěna pojetím do zmíněné řady mnichovských papyrologických publikací.

Jiří Cvetler